

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΟΥ Κ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ

«Σωματικός Πόνος: Μια Ιδιάζουσα Σχέση με το Αντικείμενο»

Θα ήθελα να ξεκινήσω τον σχολιασμό μου εστιάζοντας την προσοχή μου στην ιδιάζουσα – προβληματική την χαρακτηρίζει ο κ. Δημόπουλος – σχέση προς το αντικείμενο του συγκεκριμένου θεραπευόμενου, αλλά και κατ' επέκταση ενός μεγάλου αριθμού των λεγόμενων ψυχοσωματικών ασθενών. (Επιλέγω εδώ σκόπιμα τον όρο του Marty “σχέση προς το αντικείμενο” και όχι “σχέση με το αντικείμενο”, θέλοντας να την αποδώσω περισσότερο ως μια τάση ενορμητική πριν από την αναπαράσταση. Μιλάμε, δηλαδή, περισσότερο για μια πρώτη ώση [πηγαίνω προς το αντικείμενο] που μετά μπορεί να οργανωθεί σε αναπαραστατικότητα).

Η σχέση αυτή, όπως μας υπενθυμίζει ο Botella στο κείμενό του «Ο παρανοϊκός, ο χρηστικός και η σχέση» (2013), χαρακτηρίζεται από την έννοια και τη λειτουργία του προβλητικού αναδιπλασιασμού: Το υποκείμενο εκλαμβάνει κάθε αντικείμενο ως ταυτόσημό του, ως έναν δικό του αναδιπλασιασμό. «Ό,τι σκέφτομαι εγώ, σκέφτεσαι και εσύ». Είναι περισσότερο μια σχέση καθρέφτη, θεωρώντας τον άλλον όχι τόσο ως διαφορετικό αλλά ως μια ναρκισσιστική του αντανάκλαση. Γι αυτό και πολύ ωραία ο κ. Δημόπουλος μας περιγράφει στιγμές με τον θεραπευόμενό του όπου, όταν τον ρωτούσε τί εννοεί για κάτι, εκείνος εκπλησσόταν, ή ακόμη και θύμωνε, σαν να πίστευε ότι όφειλε να έχει καταλάβει.

Στη σχέση αυτή, το αντικείμενο δεν είναι διαφοροποιημένο. Είμαστε πολύ μακριά από αυτό που προτείνει ο Winnicott, όταν λέει: «Η ικανότητα να είμαι μόνος, αλλά και μαζί με τον άλλον», αναφερόμενος σε μία σχέση όπου δεν χάνομαι, δεν γραπώνομαι, αλλά και δεν αποσύρομαι. Συνυπάρχω, στην ουσία, με το αντικείμενο.

Αντίθετα, στην περίπτωσή μας, δεν είναι τόσο το αντικείμενο που ενδιαφέρει, αλλά η σχέση μαζί του: Η σχέση με ένα concrete (=συγκεκριμένο), υλικό αντικείμενο, του οποίου πολλές φορές δεν ενδιαφέρουν καν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά. Εξ ου και η άμεση ανταλλαξιμότητα των αντικειμένων που χαρακτηρίζει τους ασθενείς αυτούς, η μετακίνησή τους από αντικείμενο σε αντικείμενο, όποιο και αν είναι αυτό. Το ζητούμενο είναι να ικανοποιείται η ζωτική ανάγκη του υποκειμένου να βιώνει την υλική παρουσία του αντικειμένου. «Κάπου να πιαστώ» είναι σαν να προφέρει το υποκείμενο, γι αυτό και η ανάγκη του είναι για ένα αντικείμενο αισθητηριακό.

Αυτό είναι, λοιπόν, που βλέπουμε γλαφυρά να συμβαίνει και με τον εν λόγω

θεραπευόμενο όταν έρχεται ακριβώς την επόμενη μέρα, ενώ η δεύτερη προκαταρκτική συνάντηση είχε ορισθεί για μία εβδομάδα μετά. Φαίνεται καθαρά πόσο είχε την ανάγκη ενός εξωτερικού πραγματικού αντικειμένου που θα βρισκόταν ανά πάσα στιγμή στο αντιληπτικό του πεδίο. Αυτό είναι επίσης που συμβαίνει όταν ο θεραπευόμενος αναγκάζεται να αποχωριστεί το αντικείμενο - αναλυτή για δύο εβδομάδες, οπότε και, μέσα από την προαναφερθείσα λογική της άμεσης ανταλλαξιμότητας των αντικειμένων, στρέφεται στο ίδιο του το σώμα, σε μια προσπάθειά του από κάπου να πιαστεί.

Εδώ η ιδέα του καθρέφτη στις συναλλαγές με το εξωτερικό αντικείμενο μεταφέρεται στην ιδέα ενός εσωτερικού καθρέφτη (Green, 1990): Το υποκείμενο αρχίζει να παρατηρεί πώς λειτουργεί το σώμα του, πώς είναι η σωματική του διάπλαση κ.ο.κ., με αποκορύφωμα την εμφάνιση ενοχλήσεων – πόνων στο πεπτικό του σύστημα που τον έκαναν να φοβάται την επανεμφάνιση της γαστρορραγίας. Στο σημείο αυτό, μπορούμε να σκεφτούμε ίσως και την ιδέα της «οπτικής ενόρμησης» που έθεσε ο Botella στο προλεχθέν κείμενό του (2013) όταν έλεγε: «Το “κοιτάζομαι” είναι η αυτοερωτική αναπαραγωγή του “κοιτάζομαι από”. Ταυτίζομαι, δηλαδή, με εκείνον που με βλέπει μέσα από ένα αίσθημα αδιαφοροποίησης, μέσα στον μυθικό χρόνο των πρωταρχικών ταυτίσεων».

Ο κ. Δημόπουλος προτείνει – και συμφωνώ απόλυτα μαζί του - ότι η διακοπή της σχέσης έχει σαν αποτέλεσμα το ίδιο το σώμα να παίρνει θέση αντικειμένου, αντικαθιστώντας το αντικείμενο – αναλυτής, το οποίο, εν προκειμένω, έχει περισσότερο ιδιότητες αντικειμένου ανάγκης. Αντίστοιχα, ο Freud, το 1926, έγραφε ότι το αντικείμενο με ενστικτικές ανάγκες παίζει τον ίδιο ρόλο με ένα μέρος του σώματος το οποίο επενδύεται με αυξημένη ποσότητα ενέργειας και επομένως δημιουργεί διεγέρσεις.

Αυτό το εξωτερικό, λοιπόν, πραγματικό αντικείμενο που χάνεται από το αντιληπτικό του πεδίο με την διακοπή ο θεραπευόμενος το αναζητά στο ίδιο του το σώμα. Τί όμορφα διατύπωνε κάτι ανάλογο η Françoise Dolto στα 1984 όταν, μιλώντας για την ψυχοσωματική διαταραχή, υποστήριζε ότι «το σώμα γίνεται υποκατάστατο ... ενός συντρόφου που το υποκείμενο θεωρεί ότι θα το καταλάβαινε, ότι δεν θα το άφηνε μόνο μπροστά στον πόνο και στη σημερινή πληγή του!»! Σύμφωνα και με τη δική της συλλογιστική, η καταφυγή στο αντικείμενο είναι απαραίτητη. Γι αυτό και, όταν δεν υπάρχει κανένα ίχνος αντικειμένου που να μπορεί να ενεργοποιήσει το υποκείμενο, τότε τελευταία λύση είναι το σώμα του ως

αντικείμενο το οποίο επένδυσε λιβιδινικά από την αρχή της ζωής του.

Σε αυτό το σημείο ο κ. Δημόπουλος μάς υπενθυμίζει πως είμαστε μακριά από τη διαδικασία εσωτερίκευσης του αντικειμένου, δηλαδή της αναπαράστασής του, διότι τότε δεν θα είχαμε σωματικό σύμπτωμα αλλά ψυχικά παράγωγα. Όταν, λοιπόν, αποσύρεται το αντικείμενο από την εξωτερική πραγματικότητα (η απουσία του αναλυτή, εν προκειμένω), το υποκείμενο δεν έχει τη δυνατότητα αναπαράστασής του. Γι αυτό και σπεύδει να βρει άμεσα ένα νέο, πραγματικό, αισθητηριακό αντικείμενο (εν προκειμένω, το σώμα - ή, καλύτερα, ένα μέρος του σώματός του που πονά). Ο Green, περιγράφοντας την έννοια του «παθολογικού αρνητικού», αναφέρεται σε αυτήν ακριβώς την ανικανότητα του ατόμου να αναπαραστήσει το πρωτογενές αντικείμενο εσωτερικά. Το πρωταρχικό αντικείμενο δεν υπάρχει ως εσωτερικευμένο αντικείμενο και, επομένως, δεν είναι ικανό να συμβολοποιηθεί ή να αναπαρασταθεί εν τη απουσία του. Ο Winnicott (1952), μέσα στο ίδιο πλαίσιο, μιλά για την απουσία εσωτερικά εγγεγραμμένης μητέρας που κρατά και μεταβολίζει, απουσία που δηλώνεται δια του αρνητικού: Το υποκείμενο έχει συνεχώς την ανάγκη να βρίσκεται το αντικείμενο σε επαφή με την εξωτερική πραγματικότητά του.

Έως τώρα, αναφερόμαστε στον τρόπο με τον οποίο το σώμα – και δη ο πόνος - μπορεί να προσλάβει αξία αντικειμένου – του ελλείποντος αντικειμένου - στην περίπτωση ειδικά θεραπευομένων με έντονα ψυχικά ελλείμματα και αναπαρασταστικά κενά. Παρόλα αυτά, ο πόνος που προέρχεται από τα εσωτερικά όργανα, γράφει ο Freud (1923, 1926), δίνει τη δυνατότητα να οργανώσουμε μια διάσταση εσωτερικού χώρου και να παραστήσουμε τα μέρη του σώματός μας αλλά και την ολότητά του. Υπό αυτή την οπτική, ο πόνος θα μπορούσε να ιδωθεί ως έναυσμα (ή απαίτηση, κατά την Αϊζενστάιν) για αναπαράσταση μερών ή όλου του σώματος και μια νέα διαδικασία να αρχίσει να σηματοδοτείται προς την κατεύθυνση της νοηματοδότησης.

Προς την ίδια κατεύθυνση θα τοποθετούσα και τον επόμενο προβληματισμό του κ. Δημόπουλου – αν δηλαδή η ανησυχία, ο πόνος και η ενόχληση εκείνων των ημερών της διακοπής θα μπορούσε να είναι ένα σήμα, μία μνήμη άγχους, του αποχωρισμού από το σώμα της μητέρας. Αν βρισκόμαστε, με άλλα λόγια, εδώ τα σημάδια από τα ίχνη που άφησε το σώμα της μητέρας του, το οποίο δεν λειτούργησε επαρκώς ως πλαισιώνουσα δομή. Σε αυτή την περίπτωση, ο πόνος θα ήταν το αποτέλεσμα ενός εντυπώματος, αλλά ταυτόχρονα και ένα αίτημα προς τον αναλυτή να τον πλαισιώσει διαφορετικά από ό,τι η μητέρα του.

Βρισκόμαστε, λοιπόν, πάλι μπροστά στην προοπτική μιας νοηματοδότησης του πόνου, μέσα από τη δυνατότητα του θεραπευόμενου να στοχαστεί επ' αυτού. Το υποκείμενο που έχει επιλέξει μια σωματική λύση, προτείνει ο Roussillon (1999) , μπορεί να προσπαθήσει να συνδέσει τις τρέχουσες αντιλήψεις και αισθήσεις του σώματος με τις προγενέστερες τραυματικές αντιλήψεις που επανέρχονται. Κυρίως, όμως, θα έλεγα ότι έχει την ευκαιρία να επανακατασκευάσει τη σχέση του με το αντικείμενο. Έχει την ευκαιρία, μέσω της μεταβιβαστικής σχέσης στο πλαίσιο της θεραπείας, να δρομολογήσει μία νέου είδους σχέση με το αντικείμενο, πιο ποιοτική και διαφοροποιημένη και όχι με όρους ναρκισσιστικής συμπληρωματικότητας. Εκεί ακριβώς στοχεύουν οι στιγμές απουσίας του αναλυτή και κατάδειξης της ετερότητάς του, όπως ακριβώς και στο κείμενο του κ. Δημόπουλου. Ο αναλυτής καλείται, μέσα σε αυτό το πλαίσιο, να έχει έναν ρόλο αντίστοιχο αυτού που μας προτείνει ο Green (1999) για τη μητέρα στο πλαίσιο της φυσιολογικής ανάπτυξης του παιδιού της: Οφείλει, μας λέει, κάποιες στιγμές να εξαφανίζεται, μαζί με όλα τα θετικά χαρακτηριστικά της. Με αυτόν τον τρόπο, αφήνει χώρο στη δημιουργία ενός ψυχικού τόπου μέσα στον οποίο το υποκείμενο θα προβάλλει ή θα δεχθεί τα περιεχόμενα και τις διαδρομές των αυτοερωτισμών του και των επερχόμενων αντικειμενοτρόπων σχέσεων. Η μητέρα οφείλει να διευκολύνει τη συγκεκριμένη διαδικασία έτσι ώστε το υποκείμενο να μπορεί να ζει χωρίς να τη χρειάζεται ανά πάσα στιγμή στην εξωτερική του πραγματικότητα και έχοντάς την στην εσωτερική του πραγματικότητα, χωρίς όμως εκείνη να καταλαμβάνει τον ζωτικό χώρο που προορίζεται για να δεχθεί τις εγγραφές από τον υπόλοιπο κόσμο. Στην περίπτωση αυτή είναι που δομείται η σχέση με ένα αντικείμενο διαφοροποιημένο και όχι σχηματισμένο με πρότυπο τον ενοποιημένο ναρκισσισμό του υποκειμένου, όπως είδαμε αρχικά στον θεραπευόμενο του κ. Δημόπουλου.

Αξιολογώντας την πορεία του πόνου του εν λόγω θεραπευόμενου, σκέφτομαι ότι ίσως εδώ έγκειται η μαγεία των σωματοψυχικών διαδρομών του ανθρώπου αλλά και της αναλυτικής διαδικασίας εν γένει: Πώς ένα βίωμα που μπορεί αρχικά να καταδεικνύει σημαντικά κενά και ελλείμματα στην ψυχοσωματική υπόσταση ενός ατόμου μπορεί να γίνεται η ευκαιρία, μέσω της κατάλληλης επεξεργασίας, να ανοίξει ο δρόμος προς την ψυχοποίηση και τη δημιουργία μιας πιο συνεκτικής ιστορίας της υποκειμενοποίησής του! Και, εν τέλει, πώς ο πόνος που ξυπνά από την ετερότητα του αντικειμένου είναι που μπορεί δυνητικά να καταλήξει σε ευνοϊκές για το υποκείμενο εξελικτικές επαναπροσκτήσεις!

Ευχαριστώ θερμά τον κ. Δημόπουλο για την ευκαιρία που μου έδωσε να ξετυλίξω τις σκέψεις μου σε ένα τόσο ενδιαφέρον και πολύπλοκο ζήτημα όπως αυτό του πόνου, αλλά και τους εκλεκτούς συναδέλφους της Ψυχοσωματικής Εταιρείας γενικότερα για τη βαθύτερη κατανόηση των ψυχοσωματικών φαινομένων που μου έχουν προσφέρει τα τελευταία χρόνια.

Χριστίνα Μηλιώνη

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Botella, C. (2013). Ο παρανοϊκός, ο χρηστικός και η σχέση. *Μετασυμπόσιο της Ελληνικής Ψυχοσωματικής Εταιρείας*, 23 Νοεμβρίου 2013.
- Dolto, Fr. (1984). *Η ασυνείδητη εικόνα του σώματος*, μετ.: Ελ. Κούκη, Αθήνα, Εστία, 1999.
- Freud, S. (1923). The ego and the id, *S.E. XIX*.
- Freud, S. (1926). Inhibitions, symptoms and anxiety, *S.E. XX*.
- Green, A. (1990). *Η ιδιωτική τρέλα. Ψυχανάλυση των οριακών περιπτώσεων*. Αθήνα, Καστανιώτης (1998).
- Green, A. (1999). *The work of the negative*, Free Association Books.
- Roussillon, R. (1999). *Agonie, clivage et symbolization*, PUF, Paris.
- Winnicott, D.W. (1952). *Psychose et soins maternels*, στο *De la pédiatrie à la psychanalyse*, Paris, Payot, 1969, ελλ. Έκδ. Από την παιδιατρική στην ψυχανάλυση, Αθήνα, Καστανιώτης, 1991.